

УДК 159.942.5 : 613.67

DOI <https://doi.org/10.32782/psych.studies/2022.2.10>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ АГРЕСІЇ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ЗВ'ЯЗКУ З УМОВАМИ СЛУЖБИ І ЗВАННЯМ

Нечитайло Тетяна Андріївна,

асистент кафедри практичної психології

Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича

Лісова Олена Сергіївна,

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри практичної психології

Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича

Фесун Галина Стефанівна,

кандидат політологічних наук,

доцент кафедри практичної психології

Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича

У статті розкриваються відмінності прояву різних форм агресії у військовослужбовців відповідно до умов служби та військового звання. Урахування результатів цих досліджень дасть змогу більш ефективно організувати психологічний супровід діяльності і спілкування у колективах силових структур.

Ключові слова: агресія, взаємостосунки військовослужбовців, професійне спілкування, психологічне забезпечення діяльності силових структур.

Nechytailo Tetiana, Lisova Olena, Fesun Halyna. Peculiarities of aggression in military services in connection with conditions of service and military rank

The article is dedicated to the question of finding and developing new approaches to the creation of a new model of internal troops of Ukraine and modernization of military formations that would meet modern needs, oriented to the protection of state interests, is remaining urgent since the declaration of independence of Ukraine. However, along with a number of other problems, the study of the psychological status of the personnel of the internal troops in the changed conditions of service organization is important. From a sufficiently wide range of relevant issues in need of coverage, one can distinguish such as the study of the peculiarities of the formation of service relationships of servicemen and members of ordinary and managerial staff in the event of the emergence of a contractual form of service. Particular attention should also be paid to the issue of psychological support for members of the ranks during the adaptation period, when the inner world of the individual is restructured, they life is adjusted, and they life is adapted to the requirements of the military environment.

The service places high demands on the mental health of the staff, as it involves increased risk factors, uncertain information, high responsibility for work outcomes, psychological and physical immaturity of some recruits; problems of interpersonal relationships and cases of conflict situations. These risk factors cause these individuals to reduce mood, emotional imbalance, seclusion, self-doubt and including aggression.

Key words: aggression, relations of military personnel, professional communication, psychological support of activity of law enforcement agencies.

Постановка проблеми. Питання пошуку, становлення та розвитку нових підходів до створення внутрішніх військ України нового зразка та модернізації військових формувань, які б відповідали сучасним потребам, були б орієнтовані на захист державних інтересів, залишається

актуальним ще з моменту проголошення незалежності України. І тут поряд з низкою інших проблем, вивчення психологічного статусу особового складу внутрішніх військ у змінених умовах організації службової діяльності має важливе значення. Із досить широкого кола актуальних, таких,

що потребують висвітлення, моментів, можна вирізнити дослідження особливостей становлення службових взаємовідносин військовослужбовців – осіб рядового і керівного складу – за умов появи контрактної форми служби. Особливої уваги потребує також питання психологічної підтримки осіб рядового складу в адаптаційний період, коли відбувається перебудова внутрішнього світу особистості, пристосування її життя та побуту до вимог військового середовища.

Військова служба висуває підвищені вимоги до стану психічного здоров'я особового складу, оскільки вона містить у собі підвищені чинники ризику, невизначеної інформації, високу відповідальність за результати праці, проблеми міжособистісних взаємовідносин та випадки конфліктних ситуацій, що нерідко накладаються на психологічну та фізичну незрілість певної частини призовників. Ці фактори ризику викликають у даних осіб зниження настрою, емоційну неврівноваженість, замкнутість, невпевненість у собі і, в тому числі, агресію.

Мета статті. Дослідження особливостей прояву агресії серед військовослужбовців залежно від умов служби і звання.

Теоретичні засади дослідження. Методологічною та теоретичною основою нашого дослідження є концептуальні положення ряду вітчизняних та зарубіжних науковців (Е. Аронсон, А. Бандура, Н. Міллер, А. А. Реан, Е. Фромм та ін.) про соціально-психологічні чинники феномену агресивної поведінки, теоретичні тези А. А. Реана, Т. Г. Рум'янцевої, А. Бандури, М. Д. Левітова про природу агресивності та її прояви.

На формування статутних взаємовідносин у підрозділах великий вплив здійснюють мікрогрупи: якщо вони мають негативну спрямованість, то стають джерелом позастатутних стосунків. Такі групи інтенсивно впливають на військовослужбовців, що не визнають і уникають виконання норм взаємовідносин, котрі культивують члени неформального негативного об'єднання. Це і веде до конфлікту, за якого може виявлятися агресивність. Для лідерів з негативною спрямованістю характерні такі якості, як егоїзм, жорстокість, бездуховність, прагнення підпоряд-

кувати собі людей. З метою забезпечення свого впливу частіше за все вони використовують насильство чи погрозу [1; 2].

На думку Я. В. Подоляк, можна виокремити 6 типів поведінки військовослужбовців: «нестійкий», «конфліктно-збудливий», «егоцентричний», «гальмуючий», «недовірливий», «обмежений». Агресивність виявляється при нестійкому, конфліктно-збудливому, егоцентричному типах поведінки. Військовослужбовці з нестійким типом поведінки мало здатні до контролю своїх почуттів. Щодо фізично слабких або молодших за віком військові з конфліктно-збудливим типом поведінки застосовують засоби фізичного примусу з погрозами про розправу, вимагання грошей. При егоцентричному типі поведінки військові схильні підкреслювати свою зневагу до оточуючих і протиставляти себе колективу, схильні до бравади, цинічних розмов, проявляють вербальну та фізичну агресію [3]. Особливо яскраво агресивність виявляється у військовослужбовців з девіантною поведінкою, нервово-психічними відхиленнями [4].

Вибірка та методи дослідження. Вивчення форм та рівнів прояву агресивної поведінки проводилось за участю військовослужбовців військової частини внутрішніх військ МВС України в окремо дислокованій роті міста Чернівці. Загальна кількість досліджуваних нараховувала 45 чоловіків (n=45), середній вік яких – 24 роки. При вивченні агресивності залежно від статусного положення було сформовано 3 групи з однаковою кількістю респондентів, а саме: перша група складалась із солдат строкової служби (n=15), друга група – із контрактників (n=15) і третя група – із прапорщиків (n=15).

Для дослідження були використані: Методика діагностики форм агресії А. Басса і А. Дарки; Методика діагностики А. Ассінгера, що досліджує рівень агресивності; Тест руки Вагнера – проективна методика, яка застосовується для діагностики агресивності-директивності.

Статистична обробка результатів здійснювалась за допомогою дисперсійного аналізу Крускала-Уолліса та критерію Мана-Уїтні для незалежних вибірок.

Опис результатів та їх обговорення. Дослідження прояву форм агресії серед

військовослужбовців строкової служби, контрактників та прапорщиків показало, що солдати строкової служби і контрактники достовірно яскравіше проявляють фізичну агресію порівняно з прапорщиками (рис. 1).

Це можна пояснити тим, що солдати строкової служби – наймолодша вікова група у дослідженні, відповідно мають більше життєвої енергії і слабше розвинуену здатність до саморегуляції поведінки.

У них спостерігається прагнення до самовираження, самоствердження у близькому оточенні, більшість з них нестримані та запальні. Тому вони підлягають більшому контролю з боку командирів, що, в свою чергу, може посилити емоційне напруження і спровокувати прояви надмірної агресії.

За показниками непрямой агресії виявлено, що солдати строкової служби достовірно менше проявляють її порівняно із прапорщиками (рис. 2).

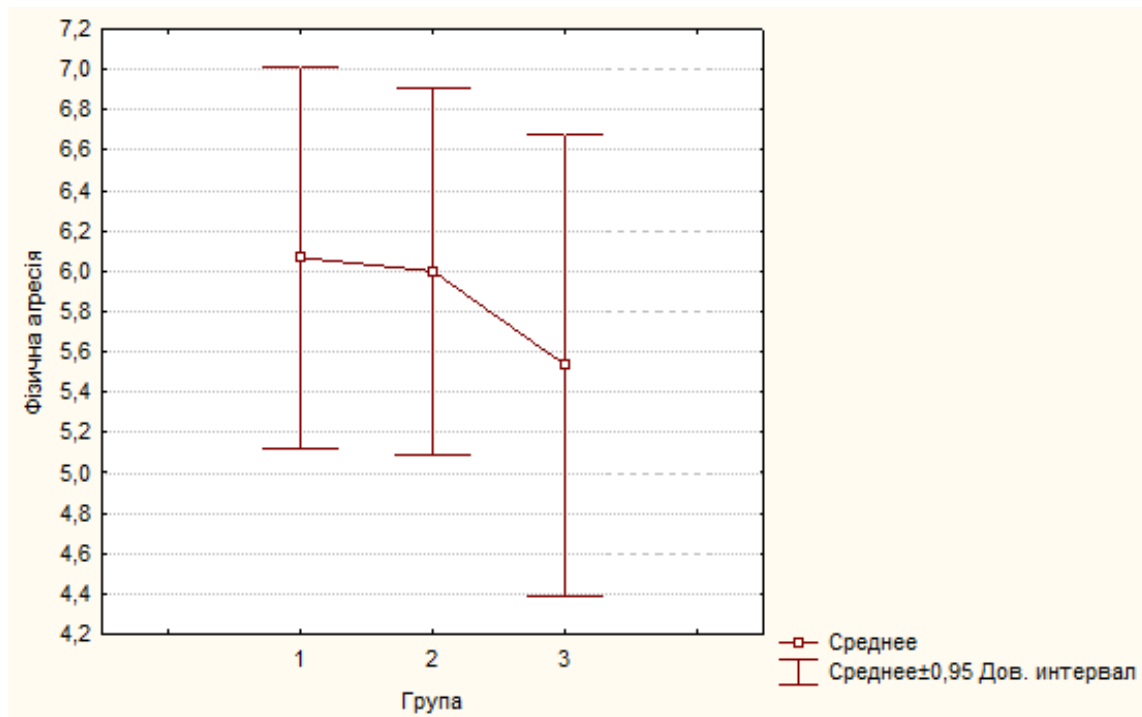
Високий рівень непрямой агресії у прапорщиків може бути пояснений тим, що вони мають життєвий та професійний досвід, відчувають більший рівень відповідальності, пов'язаний із статусним поло-

женням, ніж солдати строкової служби. У них більш розвинена здатність до подолання проблем у професійній діяльності та соціально значущих ситуаціях, тому в них більшою мірою виявляються витримка, стриманість, врегульованість у зовнішніх проявах емоцій, більша кількість обов'язків.

Солдати строкової служби та контрактники достовірно менше проявляють роздратування порівняно з прапорщиками, оскільки згідно статуту вони усвідомлюють своє підлегле положення (рис. 3).

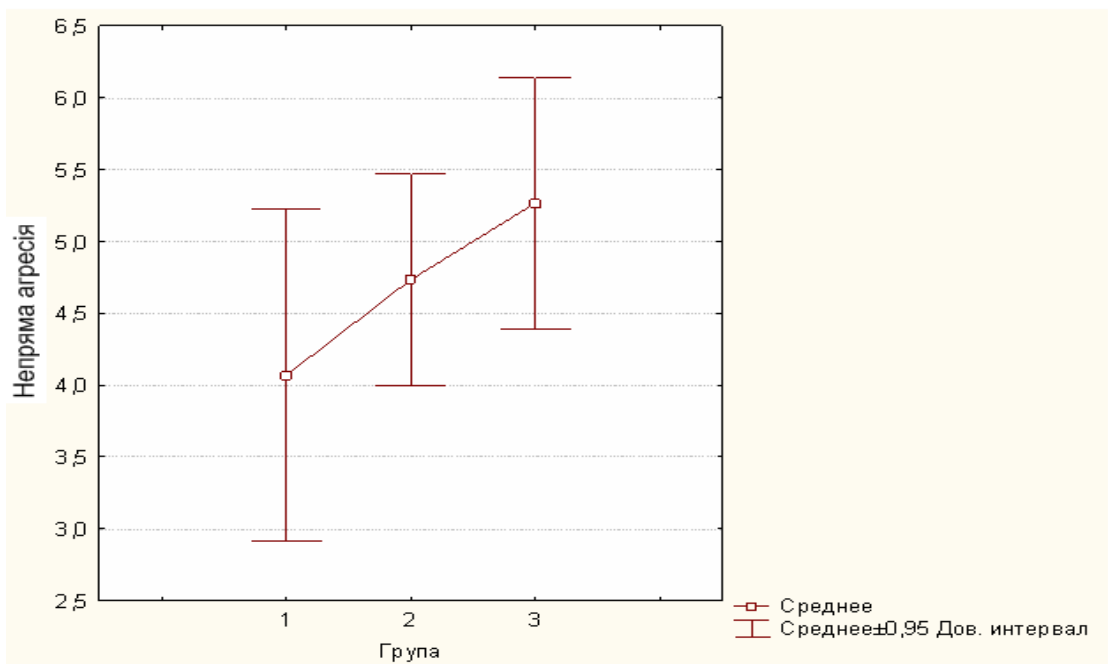
Спонукальним джерелом щодо роздратування є командири, які в основному старші за віком та мають більший життєвий досвід, що викликає повагу до них, і як наслідок – менш виражене роздратування. З іншого боку, їх схильність виявляти фізичну агресію дозволяє реалізувати психоемоційне напруження через фізичну дію, що частково знижує роздратування.

Порівняно з прапорщиками, у солдат строкової служби та контрактників достовірно менше проявляється образливість (рис. 4). Солдати строкової служби та контрактники – наймолодша за віком кате-

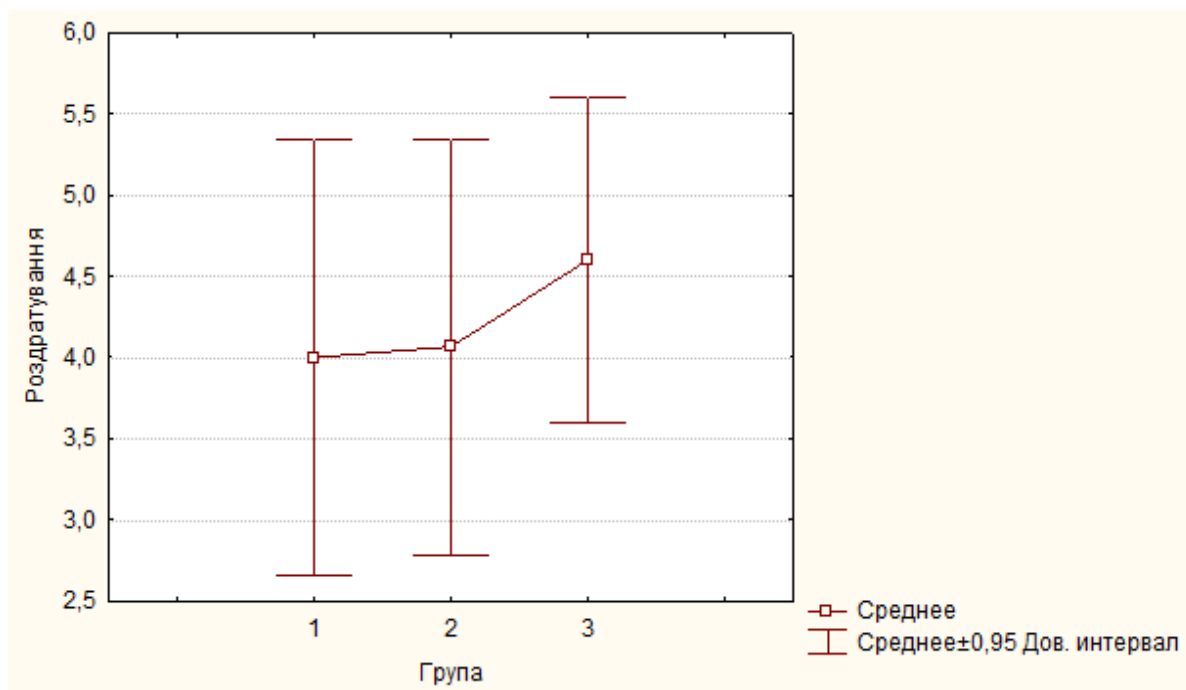
Рис. 1. Порівняння середніх показників фізичної агресії у респондентів залежно від групи

Примітка. 1– солдати строкової служби, 2 – контрактники, 3 – прапорщики.

Рис. 2. Порівняння середніх показників непрямої агресії у респондентів у залежності від групи

Примітка. 1- солдати строкової служби, 2 – контрактники, 3 – прапорщики.

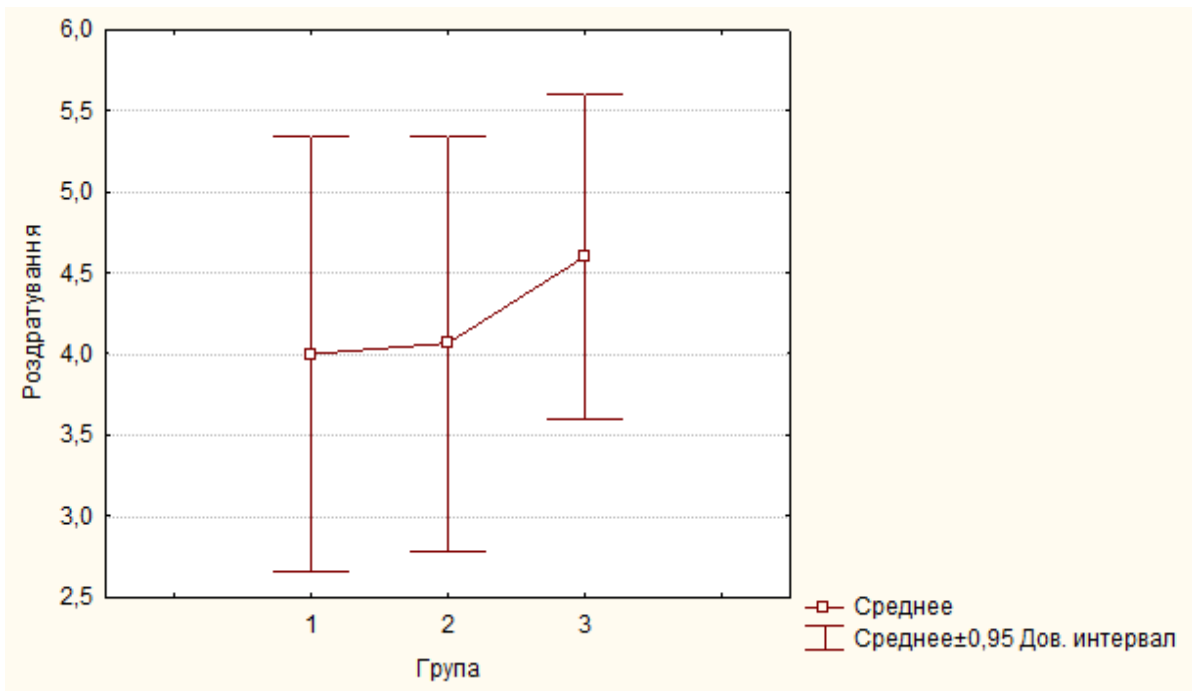
Рис. 3. Порівняння середніх показників роздратування у респондентів залежно від групи

Примітка. 1 – солдати строкової служби, 2 – контрактники, 3 – прапорщики.

горія досліджуваних, відповідно динаміка життєвих процесів проходить більш швидкоплинно і бурхливо, тому вони менше зосереджують увагу на життєвих трудно-

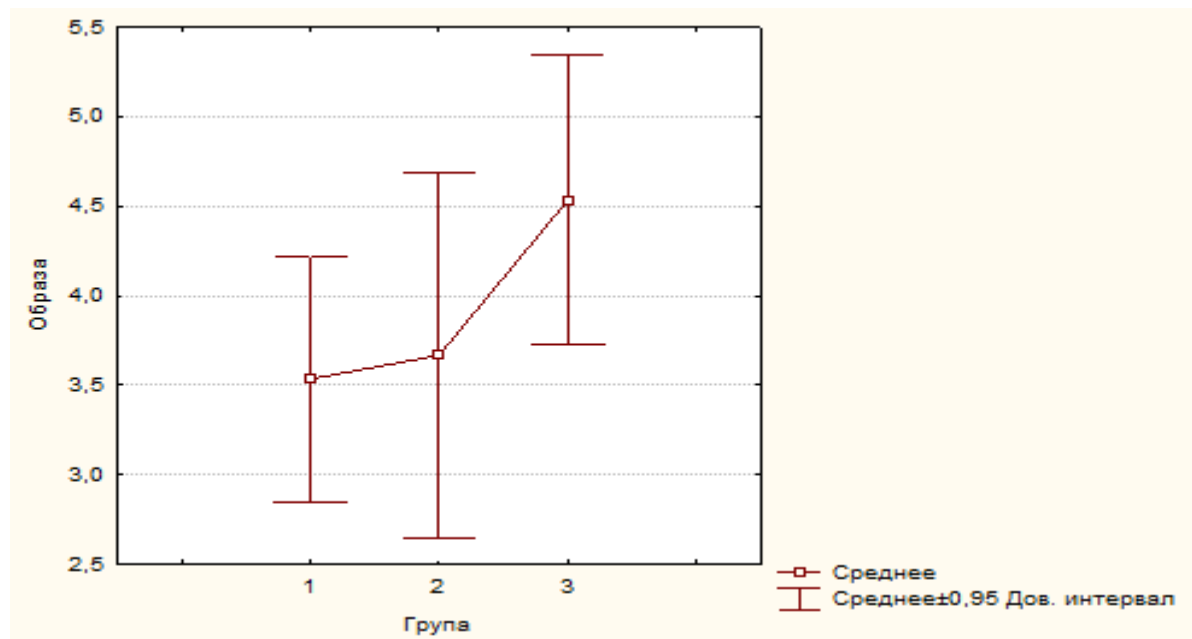
щах, мають недостатньо стійко сформовану життєву позицію.

Порівняно із прапорщиками та контрактниками, солдати строкової служби досто-

Рис. 4. Порівняння середніх показників образи у респондентів у залежності від групи

Примітка. 1 – солдати строкової служби, 2 – контрактники, 3 – прапорщики.

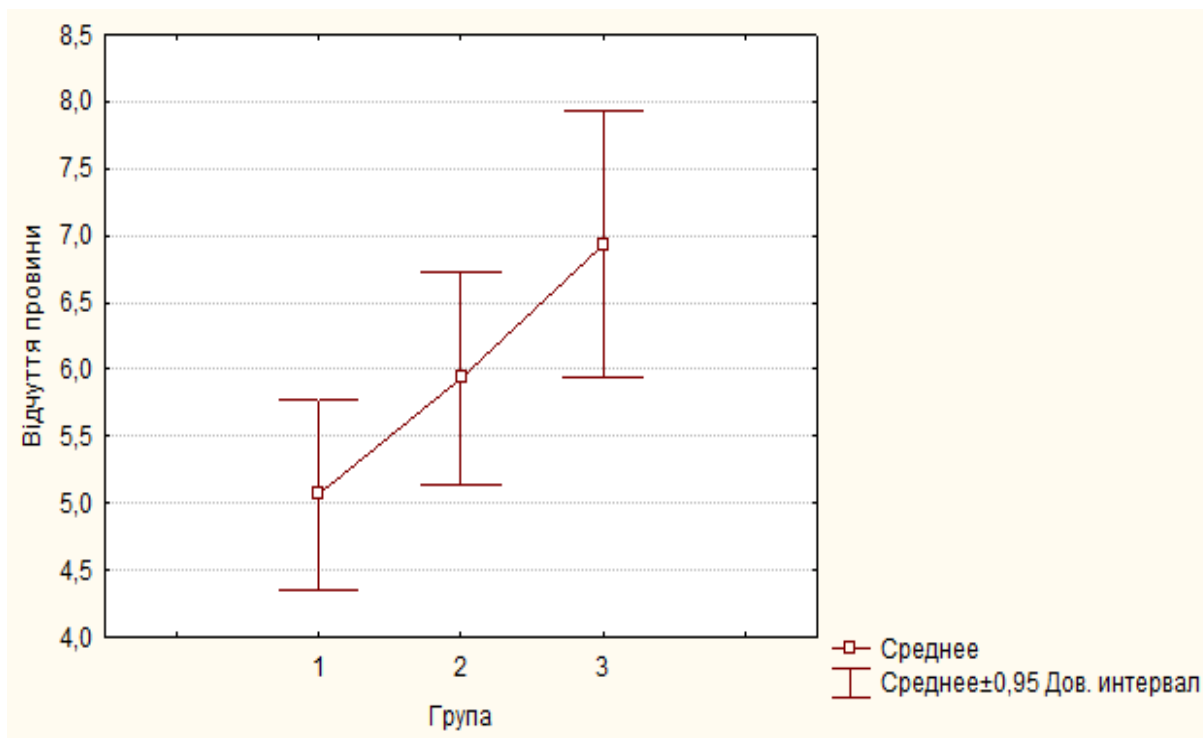

Рис. 5. Порівняння середніх показників підозрливості у респондентів у залежності від групи

Примітка. 1 – солдати строкової служби, 2 – контрактники, 3 – прапорщики.

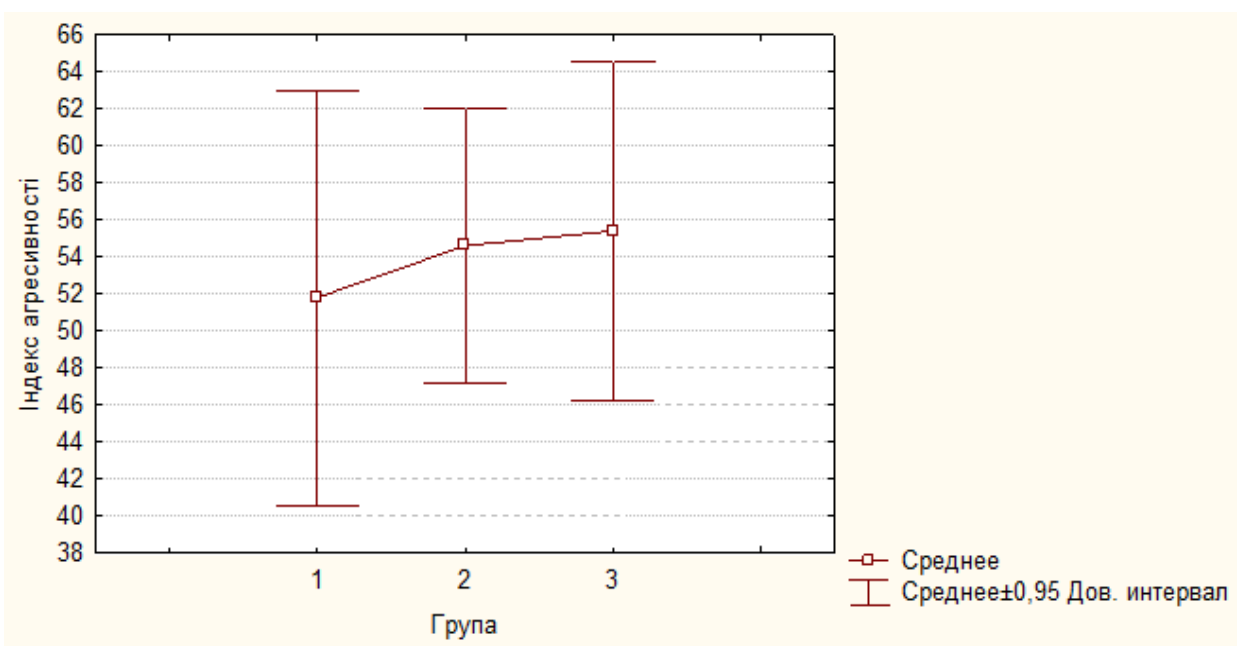
вірно менше проявляють підозрливості, оскільки за службовим обов'язком досліджувана група осіб самовіддано виконує свої основні обов'язки, не завжди замислюючись щодо доцільності дорученого завдання (рис. 5).

На відміну від солдат строкової служби, прапорщики перебувають на керівних посадах. Відчуваючи рівень відповідальності за виконання поставлених завдань та враховуючи певні недоліки у моральних та ділових якостях підлеглих, не

Рис. 6. Порівняння середніх показників відчуття провини у респондентів у залежності від групи

Примітка. 1 – солдати строкової служби, 2 – контрактники, 3 – прапорщики.

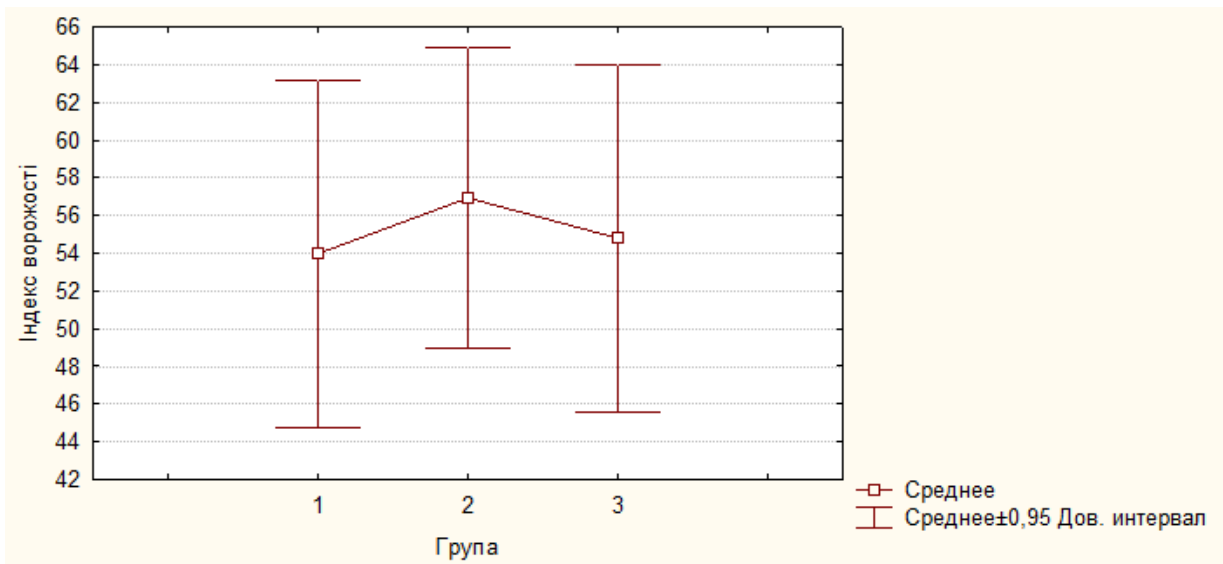

Рис. 7. Порівняння середніх показників індексу агресивності у респондентів у залежності від групи

Примітка. 1 – солдати строкової служби, 2 – контрактники, 3 – прапорщики.

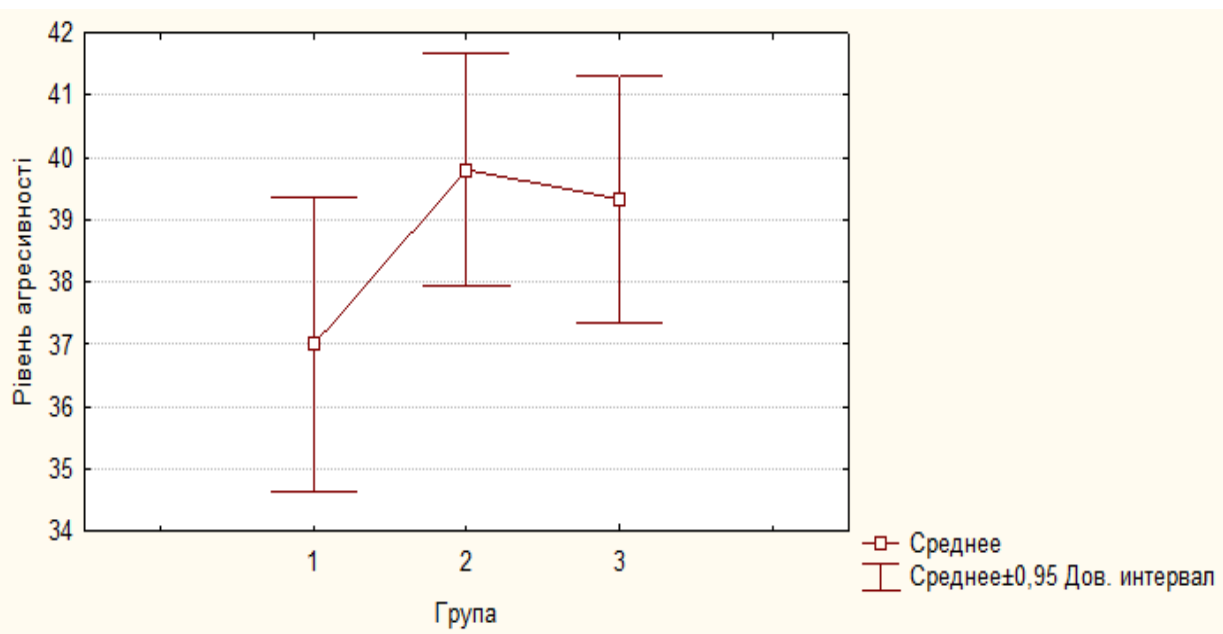
завжди мають впевненість щодо чіткості виконання ними завдань і проявляють недовіру до солдат строкової служби, які безпосередньо їх виконують.

Відчуття провини достовірно менше виявляється у солдат строкової служби, ніж у прапорщиків, оскільки прапорщики безпосередньо несуть відповідальність

Рис. 8. Порівняння середніх показників індексу ворожості у респондентів у залежності від групи

Примітка. 1 – солдати строкової служби, 2 – контрактники, 3 – прапорщики.

Рис. 9. Порівняння середніх показників рівня агресивності у респондентів у залежності від групи

Примітка. 1 – солдати строкової служби, 2 – контрактники, 3 – прапорщики.

за успішність виконання поставлених службових завдань, тому й у разі невдачі більш схильні до переживання відчуття провини (рис. 6).

Окрім того, у зв'язку з меншим життєвим досвідом та об'ємом обов'язків солдати строкової служби менше занурюються та переймаються подіями, які відбуваються з ними. Також більший рівень відповідальності за свої дії

у контрактників може зумовити прояв в них почуття провини.

Дослідження індексу агресивності військовослужбовців виявило, що у солдат строкової служби цей показник достовірно менший, ніж у прапорщиків (рис. 7).

До причин більш вираженого індексу агресивності у прапорщиків можна віднести специфіку статусного ставлення вищого за рангом складу до солдат стро-

кової служби, які при побудові службових відносин, в керівництві часто вдаються до прояву агресивних тенденцій, виправдовуючи свою агресивність у власних очах тим, що вони несуть відповідальність за виконання завдань перед своїм керівництвом. У солдат строкової служби достовірно менший індекс ворожості, порівняно з прапорщиками та контрактниками (рис. 8).

Порівняно достовірно менший індекс ворожості у солдат строкової служби по відношенню до контрактників можна пояснити тим, що солдати строкової служби постійно перебувають в колективі зі спільним побутом: загальний розпорядок дня однаковий, відпочинок в одному приміщенні (казармі), що сприяє згуртованості колективу та формує позитивну атмосферу в колективі.

Виявлений достовірно менший рівень агресивності у солдат строкової служби порівняно з прапорщиками (рис. 9) можна пояснити тим, що виконання солдатами свого обов'язку перед державою та їх перебування на службі в армії має обмежений термін, який завершується демобілізацією, яка звільняє їх від дотримання статутних взаємовідносин зі своїм керівництвом, і разом із цим – від пов'язаного емоційного напруження.

У прапорщиків із кожним новим призовом все повторюється: адаптація до нового контингенту строковиків, самоствердження при встановленні з ними статусних службових взаємостосунків, підвищений контроль якості виконання завдань підлеглими та відповідальність перед керівництвом за їх успішність та результативність, – все це створює напружене нервово тло у роботі, що часто може зумовлювати неврівноваженість та жор-

стокість у поведінці і призвести до більшого рівня прояву агресивності порівняно із солдатами.

При порівнянні підсумкового значення агресивності та директивності виявлено, що у контрактників цей показник достовірно менше виражений, ніж у прапорщиків. Наявність такої різниці, ймовірно, пояснюється тим, що прапорщики в статусному положенні знаходяться на вищому ранговому рівні, так як вважаються старшими за військовим званням, що зумовлює виникнення в них почуття переваги стосовно контрактників у контролі за їх роботою та сприяє прояву у прапорщиків агресивності та директивності по відношенню як до солдат строкової служби, так і до контрактників.

Висновки. Отже, у солдат строкової служби достовірно більше, ніж у інших категорій військовослужбовців (контрактників, прапорщиків) виражена лише фізична форма агресії. Інші форми агресії, а також індекси агресивності та ворожості у цієї категорії респондентів менш виражені, ніж в представників інших груп. У групі прапорщиків порівняно з іншими групами більш виражені такі форми агресії, як непряма агресія, роздратованість, образливість, підозрілість, почуття провини. Показники прояву непрямой агресії та почуття провини в контрактників займають проміжне місце порівняно з результатами двох інших груп респондентів, тобто є меншими ніж у прапорщиків, але більшими, ніж у солдат строкової служби.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у виявленні психологічних механізмів розвитку агресії у військовослужбовців, зокрема прапорщиків, та в апробації ефективних способів її опанування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алгоритм роботи військового психолога щодо психологічного забезпечення професійної діяльності особового складу Збройних Сил України (методичні рекомендації) / Н. А. Агаєв, О. Г. Скрипкін, А. Б. Дейко, В. В. Поливанюк, О. В. Евєрт. К.: НДЦ ГП ЗС України, 2016. 147 с.
2. Бондаренко О. І. Психологічні особливості професійного спілкування військовослужбовців в особливих умовах діяльності: дис. канд. психол. наук: 19.00.09. Хмельницький, 2004. 215 с.
3. Перевалов В. Ф. Военный коллектив: динамика отношений. М.: Военное из-во, 1991. 185 с.
4. Росс Л. Человек и ситуация. Уроки социальной психологии / Л. Росс, Р. Нисбетт: пер. с англ. 1998. 430 с.

REFERENCES:

1. Alhorytm roboty viiskovoho psykhologa shchodo psykholohichnoho zabezpechennia profesiinoi diialnosti osobovoho skladu Zbroinykh Syl Ukrainy (metodychni rekomendatsii) / N. A. Ahaiev, O. H. Skrypkin, A. B. Deiko, V. V. Polyvaniuk, O. V. Evert. – K.: NDTs HP ZS Ukrainy, 2016. – 147 s.
2. Bondarenko O. I. Psykholohichni osoblyvosti profesiinoho spilkuвання viiskovosluzhbovtiv v osoblyvykh umovakh diialnosti: dys. kand. psykol. nauk: 19.00.09 / O. I. Bondarenko. – Khmelnytskyi, 2004. – 215 s.
3. Perevalov V. F. Военный коллектив: динамика отношений / V. F. Perevalov. – M.: Военное yz-vo, 1991. – 185 s.
4. Ross L. Chelovek y situatsiya. Uroky sotsyalnoi psykholohyy / L. Ross, R. Nysbett: per. s anhl. 1998. – 430 s.